

Suomalaiset korkeakoulut kestävää kehitystä edistämässä

Juuso Puurula

Ympäristösuunnittelija (AMK),
YTM-opiskelija
Itä-Suomen yliopisto
jpuurula@student.uef.fi

Taru Konst

FT, KTL, yliopettaja
Turun ammattikorkeakoulu
taru.konst@turkuamk.fi

Mervi Friman

KT, tutkimuspäällikkö
Hämeen ammattikorkeakoulu
mervi.friman@hamk.fi

Tuija Koivunen

YTT, dosentti, yliopistonlehtori
Itä-Suomen yliopisto
tuija.koivunen@uef.fi

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Tiivistelmä

Yksi YK:n Agenda 2030:n koulutukseen liittyvä tavoite on varmistaa vuoteen 2030 mennessä, että kaikki oppijat saavat kestäväen kehityksen edistämiseen tarvittavat tiedot ja taidot. Suomalaiset ammattikorkeakoulut ovat marraskuussa 2020 hyväksyneet yhteisen kestäväen kehityksen ja vastuullisuuden ohjelman, jonka lähtökohtana ovat YK:n kestäväen kehityksen tavoitteet.

Samaan aikaan myös yliopistot Suomessa julkaisivat yhteiset kestäväen kehityksen ja vastuullisuuden teesinsä. Ohjelmat ja teesit tähtäävät YK:n tavoitteiden täyttämiseen, mutta korkeakoulusektorit ovat toimissaan eri vaiheissa. Tässä artikkelissa analysoimme laadullisen aineiston pohjalta, miten neljä korkeakoulua kuvaavat kestäväen kehityksen linjauksiaan sekä kertovat niiden toteutuksista. Tutkimusaineiston muodostavat korkeakoulujen strategiat, niiden kes-

tävän kehityksen ja vastuullisuuden ohjelmat ja teesit, sekä korkeakoulujen kestävä kehitystä käsittelevät verkkosivut. Artikkeleissa tuomme esiin erityisesti korkeakoulujen tavoitteita, suunnitelmia ja toimenpiteitä muutoksessa kohti kestävä kehitystä. Tavoitteena on lisätä keskustelua korkeakoulutuksen roolista kestävä kehityksen edistämässä ja tuoda esiin yhteisesti hyödynnettäviä tapoja edistää sitä. Tutkimustuloksista on todettavissa, että tapa, jolla korkeakoulut esittävät suhteensa kestävään kehitykseen ja sen edistämiseen, on osa sitä kuvaa, jonka korkeakoulut tuottavat itsestään vastuullisina kestävä kehityksen toimijoina. Miten hyvin korkeakoulujen toiminta käytännössä vastaa näitä kuvauksia - sitä ei voida tämän artikkelin aineiston perusteella kattavasti arvioida. Kestävässä korkeakoulussa kestävä kehitys kulkee juonteena läpi koko organisaation. Käytännössä se tarkoittaa holistista kehitysohjelmaa, jossa kestävyys on linkitetty kaikkeen organisaation toimintaan ja sitä myös arvioidaan säännöllisesti. Vielä on liian aikaista arvioida, kuinka korkeakoulut täyttävät sekä omat että kansainväliset kestävä kehityksen tavoitteensa.

Avainsanat: *korkeakoulutus, kestävä kehitys, kestävä korkeakoulu, Agenda 2030, ekososiaalinen sivistys*

Finnish universities promoting sustainable development?

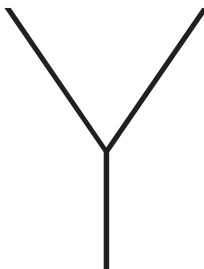
Abstract

One of the UN Agenda 2030 goals related to education aims to ensure that all learners have the skills and knowledge needed

for advancing sustainability. Finnish Universities of Applied Sciences have committed to their own sustainability and responsibility program aiming to fulfill those UN goals. Academic universities in Finland have a similar commitment with their sustainability and responsibility theses. Both of these commitments aim to achieve the UN sustainable development goals but single universities are at different stages in their sustainability action. In this article we use qualitative research methods to analyze how four different universities frame their sustainability action and how they fulfill those pledges. Universities' strategies, sustainability programs and websites on sustainability were used as research material. In the article we present the universities' goals, plans and actions which are part of the sustainability transition. The aim is to further the discussion on higher education's role on sustainable development and bring forth ways to promote it. The research shows that the way universities present their sustainability action is part of a larger picture that universities try to create of themselves as sustainable and responsible actors. How well does the universities sustainability image then compare with their action - that cannot be reviewed on the basis of this research material. In a sustainable university sustainability is an integral part of every action in the organisation. In practice that means a holistic approach in which sustainability is linked to every action in university and it is reviewed on a regular basis. For now, it is too early to judge how universities fulfill their own and international sustainability goals.

Keywords: *higher education, sustainable development, sustainable university, Agenda 2030, eco-social civilization*

Taustaa

hdistyneiden Kansakuntien (YK) jäsenmaiden sopima Kestävän kehityksen tavoiteohjelma Agenda 2030 tähtää nimensä mukaisesti kestäväan kehitykseen, jossa otetaan huomioon tasavertaisesti ympäristö, talous ja ihminen. Yksi Agenda 2030:en koulutukseen liittyvä tavoite on varmistaa vuoteen 2030 mennessä, että kaikki oppijat saavat kestäväan kehityksen edistämiseen tarvittavat tiedot ja taidot (Suomen YK-liitto, 2020). Se ei ole ainoa koulutukseen liittyvä tavoite, mutta korkeakoulujen kannalta keskeinen. Opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM, 2020) kestäväan kehityksen linjauksissa todetaan sivistyksen ja osaamisen vahvistamisen olevan edellytyksiä Agenda 2030 –tavoitteiden saavuttamiselle. Koulutustason nosto, laadukas tutkimus, tiedon avoin saatavuus sekä jatkuva oppiminen ovat erityisesti korkeakoulutukselle annettuja tavoitteita. Lisäksi todetaan, että hallinnonalalla tehtävillä toimilla edistetään kulttuurista muutosta, joka on edellytyksenä siirtymälle kohti kokonaisvaltaista kestäväa kehitystä.

Kestävä kehitys mainitaan tavallisesti korkeakoulujen yleisissä tavoitteissa, mutta käytännön toiminnassa ja opetuksessa se ei systemaattisesti toteudu (Carvalho ja muut, 2019; Kairisto-Mertanen & Konst, 2020). Tilanne on kuitenkin muuttumassa. Yhä useammat korkeakoulut ovat viimeisten vuosikymmenten ajan keskittäneet opetustaan ja tutkimustaan kestäväan kehityksen ratkaisuihin etenkin paikallisyhteisöissään (Pinheiro ja muut, 2015). Tällaisen keskittymisen edistämiseksi tarvitaan siirtymävaiheita kaikissa toiminoissa: opetussuunnitelmissa, opintojak-

sojen sisällöissä ja pedagogiikassa, kampusten hallinnassa sekä tutkimuksessa ja yhteistyössä (Asikainen ja Holm, 2017; Friman ja muut 2018; Holm ja muut, 2015; Tight, 2016).

Suomalaiset ammattikorkeakoulut ovat marraskuussa 2020 hyväksyneet yhteisen kestäväan kehityksen ja vastuullisuuden ohjelman, jonka lähtökohtana ovat YK:n kestäväan kehityksen tavoitteet (Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene [Arene], 2020). Samaan aikaan myös yliopistot Suomessa julkaisivat yhteiset kestäväan kehityksen ja vastuullisuuden teesinsä (Suomen yliopistojen rehtorineuvosto Unifi [Unifi], 2020). Ohjelmat ja teesit tähtäävät YK:n tavoitteiden täyttämiseen, mutta korkeakoulut ovat toimissaan eri vaiheissa ja tähtäävät keskenään erilaisiin toimenpiteisiin.

Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene julkaisi kaikille ammattikorkeakouuille yhteisen kestäväan kehityksen ja vastuullisuuden ohjelmansa loppuvuonna 2020. Ohjelman yhteisenä tavoitteena on kasvattaa ammattikorkeakoulujen kädenjälkeä yhteiskunnan kehityksessä sekä pienentää niiden toiminnan jalanjälkeä. Kädenjälki tarkoittaa vaikuttavuutta, jolla ammattikorkeakoulujen koulutuksen sekä tutkimus-, kehitys- ja innovaatio toiminnan tuottama osaaminen muuttaa yhteiskuntaa ja työelämää. Kädenjälkeä kasvatetaan osaavan henkilöstön toimesta niin koulutuksessa kuin TKI-toiminnassa. Jalanjälkeä pienennetään siten, että ammattikorkeakoulut ovat hiilineutraaleja vuoteen 2030 mennessä. Ohjelmassa kuvataan ammattikorkeakoulujen lupaukset ja toimenpiteet kestävyys- ja vastuullisuustyön edistämiseksi.

Samaan aikaan Arenen (2020) ohjelman kanssa Suomen yliopistojen rehto-

rineuvosto Unifin työryhmä (2020) julkaisi kaikille yliopistoille yhteiset 12 kestävän kehityksen ja vastuullisuuden teesiään. Teesien tavoite on sanoittaa, miten yliopistot kantavat yhteiskuntavastuutaan: tuottavat tietoa ja tutkimusta, kouluttavat eri alojen osaajia ja toimivat aktiivisesti yhteiskunnallisina vaikuttajina. Teeseissä listataan keskeiset toimenpiteet, joihin yliopistojen on viipymättä ryhdyttävä kestävän kehityksen ja vastuullisuuden edistämiseksi. Tällaisia ovat esimerkiksi kestävyuden ja vastuullisuuden perusteiden tuominen kaikkiin opintoihin, luonnon monimuotoisuuden turvaaminen, päästöjen vähennystavoitteet, tasa-arvon edistäminen ja syrjinnän kitkeminen ja kestävyysajattelun sisällyttäminen kaikkeen toimintaan johtamisjärjestelmistä rekrytointikriteereihin ja tutkimushankkeiden arviointiin. Jokainen yliopisto edistää tavoitteita itselleen luontevimmassa järjestyksessä.

Tässä artikkelissa analysoimme laadullisen aineiston pohjalta, miten neljä korkeakoulua kuvaavat kestävän kehityksen linjauksiaan sekä kertovat niiden toteutuksista. Artikkelissa tuomme esiin erityisesti korkeakoulujen tavoitteita, suunnitelmia ja toimenpiteitä muutoksessa kohti kestävä kehitystä. Erittelemällä esimerkkejä ohjelmien toimeenpanosta ja hyvistä käytännöistä pyrimme lisäämään keskustelua korkeakoulutuksen roolista kestävän kehityksen edistämässä ja tuomaan esiin yhteisesti hyödynnettäviä tapoja edistää sitä.

Millainen on kestävä korkeakoulu?

Kestävää korkeakoulua on 2000-luvulla määritelty sisällön, orientaation ja yhteiskunnallisen position perspektiiveistä. Määrittelyjä on tehty asiantuntijaneelien, skenaariomenetel-

mien, dokumenttianalyysien ja asiantuntijahaastattelujen perusteella. Ensimmäisiä kestävän korkeakoulun määrittelyjä tekivät Velazquez ja muut (2006) analysoituaan kahdeksankymmenen korkeakoulun kestävän kehityksen dokumentteja. He hakivat korkeakoulujen visioista ja missioista mainintoja kestävästä kehityksestä yleensä sekä vastauksia kysymyksiin miten, miksi ja ketkä ovat edistämässä kestävyuden tavoitteita. He myös tarkastelivat korkeakoulujen organisaatioista kestävän kehityksen toimia ohjaavaa, kehittävää ja arvioivaa tahoa, jonka olemassaoloa tutkijat pitivät yhtenä kestävän korkeakoulun kriteerinä. Perusteluina olivat kulttuurisen muutoksen ohjaamis- ja katalyysointitarve sekä tietoisuuden levittäminen korkeakoulun kaikkiin toimijaryhmiin ja kampuksille. Toisena piirteenä Velazquez ja kumppanit (2006) pitivät kestävän kehityksen strategian olemassaoloa. Strategialle he asettivat kaksi tavoitetta: kestävä kehitystä koskevan tietoisuuden kasvattaminen sekä ympäristölle haitallisten toimien estäminen. Verkostojen merkitys sekä keskeisten kestävän kehityksen ohjelmien ja asiakirjojen tuntemus (myös mm. Lukman & Glavic, 2007) samoin kuin systemaattinen arviointi ja kehittäminen ovat myös avainelementtejä kestävien toimien ja arvojen ylläpitämiseksi (Alghamdi ja muut, 2017; Finveden ja muut, 2020). Kestävän kehityksen kokonaisvaltaisuutta korkeakoulussa korostavat Lozano ja muut (2013). He kuvaavat kestävä korkeakoulua sellaiseksi, jossa kestävän kehitys kulkee ”punaisena lankana” (*golden thread*) läpi koko organisaation. Juonne merkitsee holistista kehitysohjelmaa, jossa kestävyys on linkitetty koulutukseen, tutkimukseen, kampuustoimintoihin, yhteiskuntasuhteisiin, arviointiin ja raportointiin. Kestävän kehityksen kattavuutta ja systemaattisuutta ovat laadunhallinnan näkökulmasta tuoneet esiin myös esimer-

kiksi Holm ja muut (2015). He mainitsivat lupaaviksi lähestymistavoiksi korkeakoulujen kestävän kehityksen opetuksen edistämiseksi ensinnäkin meemien käyttämistä tehokkaassa viestinnässä sekä toiseksi laadunvarmistuksen ulottamisen kestävän kehityksen opetukseen.

Siinä missä edellä esitetyissä tutkimuksissa tarkastellaan korkeakouluorganisaatiota, Barth ja muut (2014, vrt. Clark, 2004) esittävät analyysinsä perusteella kolme skenaariota kestävälle korkeakoululle. Ensimmäisen muodostavat korkeakoulut, joilla on kiinteä orientaatio yhteiskuntaan, jossa ne ovat avoimia ja vahvoja toimijoita. Avoin korkeakoulu on organisaatioltaan matala ja kulttuuriltaan osallistava. Se on yhteistyökykyinen ja -haluinen sekä kumppanikorkeakoulujen että alueen toimijoiden kanssa. Proaktiivisuus ja johtajuuden ottaminen ovat myös tyyppipiirteitä. Toisen skenaarion muodostavat korkeakoulut, joilla on etäinen orientaatio yhteiskuntaan ja joita voi kuvata konservatiiviseksi säilyttäjäiksi. Konservatiivinen korkeakoulu pysyttelee etäällä alueen muista toimijoista, on rakenteeltaan hierarkkinen ja mieltää itsensä pikemminkin tarkkailijaksi kuin aktiiviseksi kanssatoimijaksi. Kolmas skenaario koostuu korkeakouluista, joilla on instrumentaalinen, markkinaorientoitunut rooli yhteiskunnassa ja jotka tähtäävät taloudellisen hyödyn tavoitteluun. Hyötyorientoitunut korkeakoulu näkee kestävän kehityksen liiketoimintamahdollisuutena ja vastaa reaktiivisesti ympäristöstä tuleviin taloudellisesti kannattaviin kestävän kehityksen haasteisiin. Se ei pyri ohjaamaan toimintaa vaan tyytyvänsä vastaajan rooliin.

Kestävän kehityksen ulottuvuuksia tarkastellaan usein ekologisen, taloudellisen ja sosiaalis-kulttuurisen kestävyyyden näkökulmista. Beynaghi ja muut (2016)

Opiskelijoilla on vahva muutoksen tekijän identiteetti.

esittävät asiantuntijapaneelissa syntyneet kolme skenaariota tällä jäsennyksellä. Sosiaalisesti orientoituneen korkeakoulun painopisteet ovat hyvinvoinnin, tasa-arvon, terveellisen ravinnon ja koulutuksen edistämiseksi. Sillä on kiinteä vuorovaikutus alueen toimijoiden, erityisesti kolmannen sektorin kanssa. Opiskelijoilla on vahva muutoksen tekijän identiteetti. Ympäristöorientoitunut korkeakoulu painottaa toiminnassaan strategioiden ja työkalujen kehittämistä fyysisten ympäristöongelmien ratkaisemiseen. Keskeisiä teemoja ovat ilmastonmuutos, biodiversiteetti, energia ja liikenne. Taloudellisesti suuntautunut korkeakoulu näkee kestävyuden syntyvän talouden kasvun, yrittäjyyden ja korkean työllisyysasteen kautta. Korkeakoululle on tyypillistä toimia aktiivisesti yritysten kanssa ja hyödyntää korkeakoulun monialaisuutta yhdistäen liiketalouteen teknisiä ja biotieteitä sekä hyvinvointialoja. Proaktiivisuus on korkeinta sosiaalisesti orientoituneessa korkeakoulussa ja reaktiivisinta taloudellisesti suuntautuneessa.

Yhteisiä piirteitä edellä esitetyille luonnehdinnoille ovat seuraavat seikat: kestävän kehityksen tavoitteet kattavat korkeakoulun kaikki ydintoiminnot: tutkimus, koulutus, kampustoiminnot sekä yhteiskuntasuhteet. Vuorovaikutus ympäristön kanssa tai ylipäänsä asemoituminen yhteiskuntaan määrittänyt korkeakoulun substanssin mukaisesti - teknologisesti painotunut tutkimus ja opetus tuottaa erilaista osaamista ympäristöön kuin humanististen tai taidealojen korkeakoulu. Korkea-

koulun traditio ja organisaatiokulttuuri ovat osaltaan määrittämässä yhteiskunnallista orientaatiota, joskin tieteenalakirjolla on myös roolinsa.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen empiirinen aineisto on koottu kahdesta yliopistosta (Aalto-yliopisto ja Tampereen yliopisto) sekä kahdesta ammattikorkeakoulusta (Hämeen ammattikorkeakoulu ja Turun ammattikorkeakoulu). Kaikkia maamme 14 yliopistoa ja 24 ammattikorkeakoulua ei ollut mahdollista sisällyttää tähän tutkimukseen. Aineisto on koottu 22.3.2021 mennessä, jonka jälkeen korkeakoulujen verkkosivuja on päivitetty.

Aalto-yliopisto ja Tampereen yliopisto kuuluvat maamme suuriin yliopistoihin. Molemmat ovat nykyisessä muodossaan nuoria yliopistoja, joskin molempien taustalla olevilla korkeakouluilla on pitkä historiansa. Kumpikin yliopisto on siis muodostunut korkeakoulujen yhdistymisen tuloksena. Aalto-yliopiston fuusiosta on kulunut tutkimushetkellä jo yli kymmenen vuotta, ja siksi yliopiston voi ajatella löytäneen omat vahvuutensa ja yhteisen tavan toimia. Tampereen yliopiston fuusiosta on kulunut vain pari vuotta, ja siksi yliopiston toiminta saattaa vielä hakea muotoaan. Aalto-yliopistoa voi pitää monessa mielessä edelläkävijänä ja suunnannäyttäjänä suomalaisella korkeakoulukentällä. Tampereen yliopisto on tullut tunnetuksi vahvasta yhteiskuntatieteellisestä painotuksestaan.

Hämeen ammattikorkeakoululla on vahva biotalousosaajan profiili. Yli satavuotiset luonnonvara-alan koulutukset sekä kymmenen vuotta sitten aloitettu kestävän kehityksen koulutusohjelma ovat korkeakoulun lippulaivoja. 2000-lu-

kua on leimannut koulutusviennin vahvistuminen. Se toteutuu erityisesti kehittyviin maihin suuntaavana opettajankoulutuksena. Turun ammattikorkeakoulussa puolestaan on ollut aiemmin luonnonvara-alan koulutusta niin kestävän kehityksen kuin kalatalouden koulutuksissa. Nykyisin luonnonvara-alan koulutusta ei enää ole, mutta alan pitkä osaaminen on edelleen käytössä esimerkiksi ympäristö- ja energiatekniikan insinöörikoulutuksessa sekä useissa tutkimusryhmissä. Tänä päivänä Turun ammattikorkeakoululle on ominaista vahva panostus kestävän kehityksen edistämiseen kaikissa koulutuksissa, joissa edellytetään kestävän kehityksen sisältävän tutkinnon oppimistavoitteisiin. Molemmilla tutkimukseen valituilla ammattikorkeakouluilla on siis tiivis kytkentä kestävän kehityksen koulutukseen. Ne ovat ammattikorkeakouluille tyypillisesti alueellisia, kun taas yliopistot toimivat kansallisesti ja kansainvälisesti.

Aineiston analyysissä on sovellettu laadullista menetelmää, joka yhdistää piirteitä vertailusta ja sisällönanalyysistä. Laadullinen analyysi edellyttää käytännössä aina menetelmällisen linssin vaihtamista eli menetelmän soveltamista (Alasuutari, 2011). Vertailu on keskeinen lähestymistapa tai menetelmä kaikissa ihmistieteissä. Vertaileva ote keskittyy tunnistamaan yksittäisten tapausten ominaisuuksia ja etenee sen pohjalta rinnastuksiin (Kurunmäki, 2007). Niin tässäkin tutkimuksessa. Sisällönanalyysi puolestaan mahdollistaa hyvin sekä tavallisen ja toistuvien että poikkeuksellisten ilmaisujen huomioimisen, kuten myös aineistoa yhdistävien teemojen havaitsemisen ja analysoimisen (Eriksson & Kovalainen, 2008, ss. 187–188; Tuomi & Sarajarvi, 2018). Olemme hyödyntäneet sisällönanalyysiä, jotta olemme voineet analysoida mitä eri osa-aineistoissa sanotaan.

Sisällönanalyysin kehikkona on sovellettu Lozanon ja muiden (2013) kriteeristöä korkeakoululle, jossa kestävä kehitys kulkee läpi organisaation "punaisena lankana". Kriteerit ovat: yhteistyö muiden korkeakoulujen kanssa, transdisiplinäärisyyden edistäminen, kestävä kehityksen integroituminen korkeakoulun kokonaisu toimintaan, päivittäisten kampuuskokemusten luominen, kouluttajien koulutus sekä arviointi ja raportointi. Korkeakoulujen kestävä kehityksen työn motivaattoreina Lozano ja muut (2013) näkevät yhteiskuntavastuun ja johdon eettisen vastuun. Tarkastelemme, mitä osatekijöitä tulee mainituiksi, mitkä jäävät mainitsematta ja miten maininnat on tehty.

Käytännössä aineiston analyysi eteni niin, että tarkastelimme aluksi korkeakoulujen strategioita, kestävä kehityksen ja vastuullisuuden ohjelmia ja teesejä sekä analysoimme niiden eroja ja yhtäläisyyksiä. Tämän jälkeen analysoimme näiden neljän korkeakoulun verkkosivuja siltä osin, kuin ne käsittelevät korkeakoulujen kestävä kehitystä ja vastuullisuutta. Verkkosivujen sisältöjä tarkastelimme esimerkiksi siitä, miten korkeakoulut kertovat toiminnastaan ja tuloksista kestävä kehityksen edistämiseksi. Esittelemme seuraavassa osiossa analyysin tulokset tapaustutkimuksen tapaan, yksi korkeakoulu kerrallaan.

Artikkelin kirjoittajilla on opiskelun ja työn kautta sitoumuksia valittuihin korkeakouluihin. Emme ole valinneet kyseisiä korkeakouluja sattumalta vaan ne on valittu, koska tunnemme niiden toiminnan artikkelin teemojen kannalta hyvin. Lisäksi juuri näiltä korkeakouluilta voi odottaa hyvää perehtyneisyyttä ja aktiivista toimintaa kestävä kehityksen kentillä. Kaikki neljä kirjoittajaa osallistuivat aineiston analyysiin: yksi analysoi strategiat,

toinen kestävä kehityksen ohjelmat, kolmas ammattikorkeakoulujen verkkosivut ja neljäs yliopistojen verkkosivut. Analysointiin käytettiin yhteisesti laadittua, yksiselitteistä taulukkopohjaa, johon havainnot kirjattiin. Taulukkoon kootut havainnot esitetään seuraavassa osiossa auki kirjoitettuina.

Strategian läpileikkaavia lähestymistapoja ovat kestävä kehitys, radikaali luovuus ja yrittäjämäinen ajattelutapa.

Tulokset

Aalto-yliopiston (n.d., a) strategia määrittelee yliopiston tehtäväksi kestävä tulevaisuuden rakentamisen. Strategian läpileikkaavia lähestymistapoja ovat kestävä kehitys, radikaali luovuus ja yrittäjämäinen ajattelutapa. Tavoitteiden saavuttamiseksi yliopisto yhdistää vahvuutensa luodakseen ratkaisuja maailman suuriin haasteisiin kehittämällä urauurtavia kestävä kehityksen ratkaisuja. Vaikuttavuudesta todetaan näin: "Uudistamme yhteiskuntaa tutkimukseen perustuvan tiedon, luovuuden ja yrittäjämäisen ajattelutavan avulla. Luomme uudenlaisia ratkaisuja maailman suuriin haasteisiin." (Aalto-yliopisto, n.d., b). Erillistä kestävä kehityksen ohjelmaa Aalto-yliopistolla ei ole, vaan tavoitteet on integroitu strategiaan. Kestävä kehityksen toiminnoilla on oma ohjausryhmä ja neuvottelukunta.

Aalto-yliopiston (n.d., c) verkkosivut antavat hyvän ja konkreettisen kuvan siitä, mitä yliopistossa on jo tehty kestävä

kehityksen edistämiseksi ja mitä tehdään parhaillaan. Erityisen informatiivinen on kampuustoimintojen kuvaus, jossa kerrotaan yksityiskohtaisesti energian ja lämmön kulutus sekä tuotanto kampuksella. Myös eri jätejakeet, niiden lajitteluohjeet, kerääjät kiinteistöistä, kuljetus ja käsitteily on selostettu sivustolla hyvin seikkaperäisesti. Verkkosivujen perusteella näyttää siltä, että kestävä kehitys on sisällytetty toimintaperiaatteisiin sekä opetuksessa että tutkimuksessa varsin onnistuneesti. Lisäksi Aalto-yliopisto näyttää olevan aktiivinen jäsen kestävän kehityksen verkostoissa ja se on järjestänyt kiertotalouden seminaarisarjaa sekä kestävän kehityksen konferenssin.

Tampereen yliopiston (n.d., a) strategian mukaan sen toiminnan tarkoitus on rakentaa yhdessä kestävää maailmaa. Strategiassa todetaan, että arvoista rohkeus näkyy intohimona tarttua yhdessä maailman vaikeimpiin ongelmiin ja vastuullisuus toimintana kestävän kehityksen suunnanäyttäjänä. Perustutkimuksen uudet alueet kuvataan ilmiölähtöisesti. Ensimmäinen on kestävä kaupunki, jossa luodaan globaalisti käyttöönotettavia, ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestäviä yhdyskuntasuunnittelun ratkaisuja. Toinen alue on pelillisuus ja laajennettu todellisuus, jotka voivat edistää vastuullisesti ihmiskunnan suurten haasteiden ratkaisemista. Valon ja kuvan perustutkimuksen alueella puolestaan syntyy sovelluksia esimerkiksi lääketieteeseen, älyliikenteeseen, älykkäisiin koneisiin ja tähtitieteeseen, mikä tukee perimmäistä tavoitetta – kestävä kehitys. Koulutuksen osalta todetaan, että kaikki opiskelijat saavat perusteet kestäväan kehitykseen ja YK:n Agenda 2030:een liittyvistä teemoista. Myöskään Tampereen yliopistolla ei näytä olevan erillistä kestävän kehityksen ohjelmaa, vaan tavoitteet on integroitu strategiaan,

toimintakulttuuriin sekä toimintoihin. Kestävä kehitys edistää työryhmä.

Tampereen yliopiston (n.d., b) verkkosivut - toisin kuin Aalto-yliopiston sivut - eivät tarjoa erityisen konkreettista kuvaa siitä, mitä yliopistossa on kestävän kehityksen tavoitteiden eteen tehty. Kuvaukset toimenpiteistä eivät ole kaikin osin ajantasaisia ja näyttää siltä, että toimenpiteitä ei ole mietitty kovin pitkälle. Näin ollen Tampereen yliopisto ei anna erityisen vakuuttavaa kuvaa toiminnastaan kestävän kehityksen hyväksi, vaikka se listaa sivuillaan tavoitteita sekä sitoumuksia. Kuitenkin lista jää hyvin abstraktiksi ilman käytännön toimenpiteiden tuomaa konkretiaa. Sivustolle on listattu kestävän kehityksen teeman ympärille rakentuneet tutkinto-ohjelmat sekä kestävän kehityksen opintojaksot ja -kokonaisuudet, jotka osoittavat, että kestävä kehitys on sisällytetty yliopiston opetukseen. Sivustolla myös todetaan, että kestävä kehitys näkyy korkeakoulun yhteisissä osaamistavoitteissa, mutta jälleen kerran jätetään kertomatta miten.

Turun ammattikorkeakoulun (n.d., a) strategia tavoittelee kestävä tulevaisuutta ja on sitoutunut saavuttamaan alueensa ilmastotavoitteet yhteistyössä Turun kaupungin kanssa toteuttamalla yhteistä ilmastosuunnitelmaa. Turun ammattikorkeakoululla (n.d., b) on oma kestävän kehityksen ja vastuullisuuden ohjelmansa, joka perustuu ammattikorkeakoulujen yhteiseen ohjelmaan. Se määrittää toimenpiteet kestävän kehityksen edistämiseksi niin koulutuksen, TKI-toiminnan, johtamisen ja henkilöstön osaamisen sekä kampuustoiminnan osalta. Toimenpiteet ovat kunnianhimoisempia kuin ammattikorkeakoulujen yhteisessä ohjelmassa, esimerkiksi ammattikorkeakoulun sitoutuksessa saavuttamaan hiilineutraaliuden jo

vuoteen 2025 mennessä. Kestävän kehityksen toimintojen edistämiseksi ammattikorkeakoululla on kestävän kehityksen ohjausryhmä, jota vetää ilmastovastaava.

Turun ammattikorkeakoulun (n.d., c) kestävän kehityksen verkkosivut noudattavat ammattikorkeakoulun kestävän kehityksen ja vastuullisuuden ohjelman esitystapaa. Sivuilla esitellään lyhyesti ohjelman pääkohdat eli ammattikorkeakoulun lupaukset ja toimenpiteet koulutuksessa, TKI-toiminnassa ja omassa toiminnassa. Lisäksi esitellään työn organisoitumista sekä aiheesta tehtyjä julkaisuja. Henkilöstön kestävän kehityksen osaaminen ilmaistaan sisäisenä koulutustavoitteena, mutta johtamisen roolia kestävän kehityksen edistämässä ei ole mainittu. Yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta ja sidosryhmäyhteistyöstä kestävyden ja vastuullisuuden edistämiseksi ei ole huomioita. Sivut ovat selkeät mutta melko suppeat ja esimerkkejä on vain vähän. Näkökulma on ilmasto-painotteinen ja korostaa ammattikorkeakoulun toiminnan yhteensopivuutta Turun kaupungin ilmasto-ohjelman kanssa.

Hämeen ammattikorkeakoulun (n.d., a) strategiassa kestävä kehitys näkyy lähinnä TKI-toiminnan osalta. Strategiassa todetaan, että HAMK on mukana ratkaisemassa viheliäisiä ongelmia tutkimuksen avulla. Hämeen ammattikorkeakoululla on erillinen Kestävä HAMK 2030 -ohjelma, joka määrittelee ammattikorkeakoulun kestävän kehityksen tavoitteet tälle vuosikymmenelle (Hämeen ammattikorkeakoulu, n.d., b). Ohjelman tavoitteet liittyvät korkeakoulu yhteisön hyvinvointiin, koulutukseen, TKI-toimintaan, kampuustoimintoihin sekä yhteistyöhön ja kumppanuuksiin. Ohjelman päätavoitteiden lisäksi siihen sisältyy myös useita alataavoitteita, ja kestävän kehityksen Agenda 2030:n tavoitteet on otettu osaksi ohjel-

man tavoitteita. Tavoitteet ovat yhteneväisiä Arenen kestävän kehityksen ohjelman tavoitteiden kanssa. Ohjausryhmä edistää ja koordinoi kestävän kehityksen toimintoja.

Hämeen ammattikorkeakoulun (n.d., c) verkkosivut kattavat perusrakenteeltaan samoja aiheita kuin Turun ammattikorkeakoulun sivut, mutta lähestyvät teemaa laajemmasta näkökulmasta. Sivujen alussa on esitelty työn taustalla olevaa ajattelua (mm. Agenda 2030) sekä kerrottu miten kestävän kehityksen työtä seurataan ja arvioidaan. Kestävän kehityksen ja vastuullisuuden työtä esitellään koulutuksen, TKI-toiminnan ja oman toiminnan kautta, minkä lisäksi kaikista annetaan myös konkreettisia esimerkkejä. Tätä lisää myös kestävyystyön etenemisen esittely selkein numeroin. Sivuilla on listattu myös ammattikorkeakoulun julkaisuja aiheesta. Ajankohtaista-palstalla kerrotaan uutisia ja esimerkkejä kestävyys- ja vastuullisuustyön etenemisestä. Niinpä Hämeen ammattikorkeakoulun kestävän kehitystä ja vastuullisuutta käsittelevien verkkosivujen vahvuus onkin niiden kuvaamat käytännön esimerkit sekä sivujen ajantasaisuus Ajankohtaista-palstan ansiosta.

Johtopäätökset

Neljästä tutkimuksen kohteena olleesta korkeakoulusta löytyy monenlaisia kestävän korkeakoulun ominaisuuksia ja toimintaa ohjaavia tavoitteita. Etenkin sitoutuminen YK:n Agenda 2030:een näyttää olevan kaikille korkeakouluille yhteistä. Korkeakoulujen ohjelmat ovat valmistuneet eri aikoina, osa ennen ja osa Arenen (2020) ohjelman ja Unifin (2020) teesien valmistumisen jälkeen. Tämän vuoksi korkeakoulujen ohjelmien suora vertailu niihin ei ole mielekästä. Yleistäen voi kuitenkin sanoa,

Kestävän kehityksen toimet näyttävät kattavan korkeakoulujen koulutus-, tutkimus- ja kampustoiminnat.

että yliopistot seuraavat Unifin (2020) teesien yhteydessä esitettyä ajatusta, jonka mukaan suurin osa teeseistä on kohdistettu yliopistoille itselleen niiden toiminnan vauhdittajiksi, ja yliopistot toteuttavat teesien yhteydessä listattuja toimenpiteitä eri järjestyksessä omien vahvuuksien ja erityispiirteittensä mukaisesti. Sen sijaan Arenen (2020) ohjelmassa ammattikorkeakoulut esittävät joukon lupauksia, joiden pitämiseen ne kaikki yhdessä sitoutuvat. Sekä Unifin (2020) että Arenen (2020) ohjelmat ovat uusia eikä niiden toteutumista ole vielä mahdollista arvioida. Kansallisen arviointikeskuksen (Karvi, 2019) auditointikäsitteissä 2019–2024 yhteiskunnallisen vaikuttavuuden arviointi on aiempaa vahvemmin esillä. Auditointien yhteydessä saadaan paitsi tietoa kestävän kehityksen toimien etenemisestä myös mahdollisesti korkeakouluille yhteisiä mittareita.

Kestävän kehityksen ohjelmat ovat ainoastaan ammattikorkeakouluissa. Velazquez ja muut (2006) ovat pitäneet tällaisen ohjelman olemassaoloa yhtenä kestävän kehityksen korkeakoulun kriteerinä 15 vuotta sitten. Kestävän kehityksen asema korkeakouluissa ja myös koko yhteiskunnassa muuttuu ajan myötä. On mahdollista, että kestävän kehityksen ohjelman puuttuminen korkeakoululta tarkoittaa tänä päivänä sitä, että asia on integroitu osaksi normaalia, jokapäiväistä toimintaa, eikä sen ohjelmallistami-

selle näin ollen ole erillistä tarvetta. Toki ohjelman puuttumisen taustalla voi olla myös synkempiä syitä. Kuitenkaan tässä artikkelissa tarkasteltujen korkeakoulujen kohdalla mikään ei viittaa siihen, että ohjelmien puuttuminen johtuisi esimerkiksi välinpitämättömyydestä kestävää kehitystä kohtaan.

Aineiston perusteella kestävän kehityksen toimet näyttävät kattavan korkeakoulujen koulutus-, tutkimus- ja kampustoiminnat. Sen sijaan toiminnan johtamisesta, organisoitumisesta ja laadunhallinnasta tietoa on vaikeampi tai jopa mahdotonta löytää. Kestävän kehityksen toimintojen organisoitumisessa korkeakoulujen välillä on eroja siinä, onko dokumenteissa mainittu vastuuhenkilöitä, toimikuntia tai muita vastaavia tahoja. Eroja löytyy myös siinä, miten kumppanuuksia on kuvattu vai tulevatko ne ilmi vain yhteiskunnallisen vaikuttavuuden kuvausten yhteydessä. Lisäksi yliopistojen kohdalla kansainvälisyys tulee ammattikorkeakouluja enemmän esiin esimerkiksi verkostoina ja sitoumuksina erilaisiin kansainvälisiin sopimuksiin.

Analyysimme perusteella korkeakoulujen yhteiskunnallisen toimijan rooli näyttää vaihtelevan. Barthin ja kumppaneiden (2014) käsittein Aalto-yliopisto osoittaa monia avoimen korkeakoulun piirteitä, jolla on kiinteä orientaatio yhteiskuntaan. Näyttää siltä, että Aalto-yliopisto tekee paljon yhteistyötä monien erilaisten tahojen kanssa, se on proaktiivinen ja osoittaa edelläkävijyyttä myös kestävän kehityksen alalla. Myös Tampereen yliopisto osoittaa edelläkävijyyttä etenkin aineistossa esitettyjen kestävän kehityksen tavoitteiden suhteen. Toisaalta sen orientaatio yhteiskuntaan on etenkin verkkosivujen perusteella siinä mielessä etäinen ja tarkkaileva, ettei se juurikaan esittele keinoja ja käy-

tännön toimenpiteitä tavoitteiden saavuttamiseksi. Tämä saattaa johtua yliopiston fuusiosta, jonka jäljiltä se ei ole vielä onnistunut luomaan toimivia yhteistyösuhteita ja toiminnan muotoja. Oletamme, että Tampereen yliopiston orientaatio yhteiskuntaan on muutoksen tilassa ja hakee vielä muotoaan. Ammattikorkeakoulut ilmaisevat dokumenteissaan yritys yhteistyön ja alueellisuuden vahvasti. Alueellisuus ja yritys yhteistyö toisaalta paljastavat talouden ja muiden kestävän kehityksen ulottuvuuksien välisen jännitteen. Korkeakoulun tulee toimia proaktiivisena kaikenlaisen kestävyuden edistäjänä, mutta yritys yhteistyö on usein reaktiivista ja lähtee liikkeelle taloudellisista näkökulmista.

Tapa, jolla korkeakoulut esittävät suhteensa kestäväan kehitykseen ja sen edistämiseen, on osa sitä kuvaa, jonka korkeakoulut tuottavat itsestään vastuullisina kestävan kehityksen toimijoina. Toisin sanoen korkeakoulut kertovat itsestään ja toiminnastaan asioita, joita ne haluavat tuoda esiin, ja kenties jättävät joitakin toisia pois. Sitä, miten hyvin korkeakoulujen toiminta käytännössä vastaa näitä kuvauksia, ei voida tämän artikkelin aineiston perusteella arvioida. Voidaan kuitenkin olettaa, että korkeakoulujen tuottama kuva itsestään vastaa hyvin niiden toimintaa käytännössä.

On myös huomattava, että etenkin korkeakoulujen verkkosivut voivat olla nopeasti muuttuvaa viestintää. Olemme sisällyttäneet tämän artikkelin analyysiin verkkosivut vain tietynä ajankohtana (maaliskuu 2021), minkä seurauksena analyysimme ei tavoita sivustojen muutosta. Kuitenkin jo tämän artikkelin kirjoittamisen aikana sivuilla tapahtui uudistuksia, etenkin ajankohtais- ja uutissivuilla.

Pohdintaa

Vielä on liian aikaista arvioida, kuinka korkeakoulut täyttävät kestävan kehityksen tavoitteensa. Arenen (2020) ja Unifin (2020) ohjelmassa oli paljon yhtäläisyyksiä, mutta myös eroja. Unifin (2020) teeseissä näkyy luonnon monimuotoisuus, Arenen (2020) ohjelmassa puolestaan ei. Ammattikorkeakoulujen kestävan kehityksen ohjelma pelkistyy ehkä enemmän ammattikorkeakoulujen ilmasto-ohjelmaksi, kun taas yliopistojen kestävan kehityksen teesit kattavat laajemmin kestävan kehityksen eri ulottuvuudet ja näkökulmat. Ilmastomuutos ja siihen liittyvä hiilineutraalustavoite on toki yhdistävä ja ehkä tärkein korkeakoulujen tavoite kestävan kehityksen työssä. Sen tärkeyttä kuvaavat myös puheenvuorot, joita yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen edustajat ovat käyttäneet mediassa, ja jotka ovat keskittyneet erityisesti ilmastokriisin ratkaisemiseen (Böhling & Hautamäki, 2020; Kola & Suorsa, 2020; Konst & Kääriä, 2020).

Kestävan kehityksen edistämiseen tähtäviin ohjelmiin on kuitenkin suhtauduttava myös kriittisesti. Tekevätkö korkeakoulut kaikkensa kestävyyskriisin ratkaisemiseksi vai tyytyvätkö ne kestävätoimintansa perustehtäviään? Ja mitä on se kestävä kehitys, jota korkeakoulut pyrkivät edistämään? Arenen (2020) kestävan kehityksen ohjelma keskittyy ammattikorkeakoulujen perustehtävien kestävyiden ja vastuullisuuden edistämiseen. Lisäämällä kestävan kehityksen opetusta muutaman opintopisteen verran ei vielä riitä kestävan kehityksen toteutumiseen. Tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiohankkeissa (TKI) rahoittaja määrittelee kestävan kehityksen kriteerit ja arviointiperusteet. Kestävan kehityksen aito toteutuminen TKI-hankkeissa on vaikeampi arvioida. Konkreet-

tisten hiilipäästöjen vähenemiseen tähtäävien toimenpiteiden osalta voidaan vain odottaa ammattikorkeakoulujen ilmasto-tiekarttaa.

Yliopistoissa ekologisen rinnalle on nostettu sosiaalinen kestävyys muun muassa eriarvoisuus- ja yhdenvertaisuustyön muodossa. Kuten ammattikorkeakoulujen osaltakin todettiin, konkreettiset toimenpiteet ovat vähissä. Taloudellinen kestävyys ei mainittavasti näy, mutta se voidaan tosin käsittää monin tavoin aina kohtuutalousajattelusta kestävyysvajeeseen, mikä vuoksi siihen tarttuminen voi olla vaikeaa. Molemmissa ohjelmissa mainitaan vielä kytkös YK:n Agenda 2030 kestävä kehityksen ohjelmaan ja tavoitteisiin, jotka ovat sekä Arenen (2020) että Unifin (2020) ohjelmien pohjana. Agenda 2030 kuten myös valtavirtainen kestävyyspuhe on kuitenkin hyvin antroposentrinen lähestymistapa kestävyYTEEN.

Korkeakoulujen uudistaminen koh-ti kestävä kehitystä edellyttää muutoksia opetuksessa, rakenteissa, prosesseissa ja toimintatavoissa (Avila ja muut, 2017; Kairisto-Mertanen & Konst, 2020). Korkeakouluissa tarvitaan strategista päätöksentekoa, johdon sitoutumista sekä käytännön tekoja arjessa. (Blanco-Portela ja muut, 2017). Avainasemassa muutoksessa on henkilöstö. Kun koulutusta uudistetaan, on keskiössä henkilöstön oppiminen ja muutosvalmius. Jos henkilöstö ei omaksu uudistuksia tai vastustaa niitä, uudistus yleensä epäonnistuu. Erityisesti opettajat tarvitsevat tukea ja koulutusta, kun koulutusta pyritään ohjaamaan haluttuun suuntaan (Sammalisto ja muut, 2015). Kuten muutosprosesseissa aina, tarvitaan myös muutoksen johtamista, jotta osallistujat itse havaitsevat tarpeen muutokselle, ja näin syntyy tahto tehdä asioita toisin, uudella tavalla. Tämä vaatii yleensä aikaa

ja runsaasti keskustelua sekä osallistamista (Holm ja muut, 2015). Yhteiset arviointityökalut (mm. STAUNCH, ISCN), laatu-järjestelmät, samoin kuin kansainväliset listaukset (mm. GreenMetric, Times Higher Education World University Ranking) sekä sidosryhmäpalaute helpottavat korkeakoulujen kestävä kehityksen tavoitteiden toteutumista ja onnistumista (Dis-terheft ja muut, 2016; Gericke ja muut, 2019; Lozano, 2010).

*Kestävässä korkeakoulussa
kestävä kehitys kulkee siis
punaisena lankana läpi
koko organisaation.*

Kestävä kehityksen tavoitteet muodostavat kokonaisuuden, jossa keskeistä on systeemisyyden ymmärtäminen ja sen mukaan toimiminen, toisin sanoen kestävyden eri ulottuvuuksien ja merkitysten hahmottaminen ja niiden yhteensovittaminen. Kestävässä korkeakoulussa kestävä kehitys kulkee siis punaisena lankana (vrt. Lozano ja muut, 2013) läpi koko organisaation. Käytännössä se tarkoittaa holistista kehitysohjelmaa, jossa kestävyys on linkitetty kaikkeen organisaation toimintaan ja sitä myös arvioidaan säännöllisesti. Kestävällä korkeakoululla voi tällöin olla merkittävä tehtävä yhteiskunnassa kestävä kehityksen ja ekososiaalisen sivistyksen edistäjänä. Ekososiaalinen sivistys auttaa hahmottamaan ihmiskunnan ja luonnon globaalin keskinäisriippuvuuden ja tunnistaa ihmisen toiminnan vaikutuksia kestävä tulevaisuuteen. Kestävä korkeakoulun tavoitteena on löytää ratkaisuu-

ja, jotka kunnioittavat ekologisia reunaeh-
toja samalla kun ne tuottavat taloudelli-
sesti ja sosiaalisesti kestäviä tuloksia.

Lähteet

Aalto-yliopisto. (n.d., a). *Strategiamme*. Noudettu
maaliskuun 22, 2021 <https://www.aalto.fi/fi/strategiamme>

Aalto-yliopisto. (n.d., b). *Vaikuttavuus: Innostava
ekosysteemi*. Noudettu marraskuun 12, 2021 <https://www.aalto.fi/fi/strategiamme/vaikuttavuus-innostava-ekosysteemi>

Aalto-yliopisto. (n.d., c). *Kestävä kehitys*. Noudet-
tu maaliskuun 22, 2021 <https://www.aalto.fi/fi/kesta-va-kehitys>

Alasuutari, P. (2011). *Laadullinen tutkimus 2.0*.
Vastapaino.

Alghamdi, N., den Heijer, A., & de Jonge, H.
(2017). Assessment tools' indicators for sustain-
ability in universities: an analytical overview. *Inter-
national Journal of Sustainability in Higher Edu-
cation*, 18(1), 84–115. <https://doi.org/10.1108/ijsh-04-2015-0071>

Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene.
(2020). *Kestävä, vastuullinen ja hiilineutraali am-
mattikorkeakoulu – Ammattikorkeakoulujen kestä-
vän kehityksen ja vastuullisuuden ohjelma*. <http://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2020/Kest%C3%A4v%C3%A4%20vastuullinen%20ja%20hiilineutraali%20ammattikorkeakoulu.pdf?t=1606145574>

Asikainen, E., & Holm, T. (2020). Ammattikor-
keakoulut edistävät kestävyttä ekologisesti monin
tavoin. *AMK-lehti 2/2020*. <https://uasjournal.fi/paairjoitus/kestavytta-monin-tavoin/>

Ávila, L. V., Filho, W. L., Brandli, L., Macgregor,
C. J., Molthan-Hill, P., Özyur, P. G., & Moreira,
R. M. (2017). Barriers to innovation and sustain-
ability at universities around the world. *Journal of
Cleaner Production*, 164, 1268–1278. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.07.025>

Barth, M., Adom̄ent, M., Albrecht, P., Burandt,
S., Godeman, J., Franz-Balsen, A., & Rieckmann,
M. (2014). Towards a 'sustainable university': Sce-
narios for sustainable university development. *Inter-
national Journal of Innovation and Sustainable De-
velopment*, 5(4) 313–332. <https://doi.org/10.1504/ijisd.2011.043322>

Beynaghi, A., Trencher, G., Moztaarzadeh, F., Mo-
zafari, M., Maknoon, R., & Leal Filho, W. (2016).
Future sustainability scenarios for universities: mov-
ing beyond the United Nations decade of education

for sustainable development. *Journal of Cleaner Pro-
duction*, 112, 3464–3478. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.10.117>

Blanco-Portela, N., Benayas, J. Pertierra, L.R., &
Lozano, R. (2017). Towards the integration of sus-
tainability in higher education institutions: A review
of drivers of and barriers to organisational change
and their comparison against those found of compa-
nies. *Journal of Cleaner Production*, 166, 563–578.
<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.07.252>

Böhling, T., & Hautamäki, T. (2020, joulukuun
4). Ilmasto ja elonkirjo eivät voi odottaa enää het-
keäkään. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000007659295.html>

Carvalho, C., Friman, M., & Mahlamäki-Kulta-
nen, S. (2019). Pedagogy in finnish higher educa-
tion: A case example of Häme University of Applied
Sciences. *Revista Práxis*, 3. <https://www.redalyc.org/jatsRepo/5255/525562378001/html/index.html>

Clark, B. (2004). Delineating the character of
the entrepreneurial university. *Higher Education Po-
licy*, 17, 355–370. <https://doi.org/10.1057/palgrave.hep.8300062>

Disterheft, A., Caeiro, S. S., Filho, W. L., &
Azeiteiro, U. M. (2016). The INDICARE-model
– measuring and caring about participation in hig-
her education's sustainability assessment. *Ecological
Indicators*, 63, 172–186. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2015.11.057>

Eriksson, P., & Kovalainen, A. (2008). *Qualitative
methods in business research*. Sage.

Finnveden, G., Friman, E., Mogren, A., Palmer,
H., Sund, P., Carstedt, G., Lundberg, S., Robert-
son, B., Rodhe, H., & Svärd, L. (2020). Evaluation
of integration of sustainable development in higher
education in Sweden. *International Journal of Sustain-
ability in Higher Education*, 21(4), 685–698. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-09-2019-0287>

Friman, M., Schreiber, D., Syrjänen, R., Kok-
konen, E., Mutanen, A., & Salminen, J. (2018).
Steering sustainable development in higher educa-
tion – outcomes from Brazil and Finland. *Journal
of Cleaner Production*, 186, 364–372. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.03.090>

Gericke, N., Boeve-de Pauw, J., Berglund, T., &
Olsson D. (2019). The sustainability consciousness
questionnaire: The theoretical development and em-
pirical validation of an evaluation instrument for
stakeholders working with sustainable development.
Sustainable Development, 27(2), 35–49. <https://doi.org/10.1002/sd.1859>

Holm, T., Vuorisalo, T., & Sammalisto, K.
(2015). Integrated management systems for en-
hancing education for sustainable development

- in universities: a memetic approach. *Journal of Cleaner Production*, 106(1), 155–163. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.03.048>
- Hämeen ammattikorkeakoulu. (n.d., a). *Strategia*. Noudettu maaliskuu 22, 2021 <https://www.hamk.fi/tietoa-hamkista/strategia/>
- Hämeen ammattikorkeakoulu. (n.d., b). *Kestävä HAMK ohjelma 2030*. Noudettu maaliskuu 22, 2021 https://www.hamk.fi/wp-content/uploads/2020/08/Final_KEKE-ohjelma_FI.pdf
- Hämeen ammattikorkeakoulu. (n.d., c). *Kestävä HAMK*. Noudettu maaliskuu 22, 2021 <https://www.hamk.fi/tietoa-hamkista/kestava-hamk/>
- Kairisto-Mertanen, L., & Konst, T. (2020). *Redesigning education – visions and practices*. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 130. Turun ammattikorkeakoulu. <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522167521.pdf>
- Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. (2019). *Korkeakoulujen arviointikäsikirja 2019–2024*. Julkaisu 19:2019. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://karvi.fi/app/uploads/2019/09/KARVI_Korkeakoulujen_arviointika%CC%88sikirja_2019-2024_FINAL.pdf
- Kola, J., & Suorsa, M. (2020, joulukuun 1). Yliopistot kestävän kehityksen edistäjinä. *Turun Sanomat*. <https://www.ts.fi/puheenvuorot/5147483/Yliopistot+kestavan+kehityksen+edistajina>
- Konst, T., & Kääriä, J. (2020, joulukuun 7). Kestävän kehityksen osaamistarve koskee kaikkia aloja. *Turun Sanomat*. <https://www.ts.fi/puheenvuorot/5155249/Kestavan+kehityksen+osaamistarve+koskee+kaikkia+aloja>
- Kurunmäki, K. (2007). Vertailu. Teoksessa M. Laine, J. Bamberg, & P. Jokinen (toim.), *Tapaustutkimuksen taito* (ss. 74–92). Gaudeamus.
- Lozano, R. (2010). The state of sustainability reporting in universities. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 12(1), 67–78. <https://doi.org/10.1108/14676371111098311>
- Lozano, R., Lukman, R., Lozano, F.J., Huisingsh, J., & Lambrechts, W. (2013). Declarations for sustainability in higher education: becoming better leaders, through addressing the university system. *Journal of Cleaner Production*, 48, 10–19. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2011.10.006>
- Lukman, R., & Glavič, P. (2007). What are the key elements of a sustainable university? *Clean Technologies and Environmental Policy*, 9(2), 103–114. <https://doi.org/10.1007/s10098-006-0070-7>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2020). *Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan kestävän kehityksen linjat*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2020:9. Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-704-8>
- Pinheiro, R., Langa, P. V., & Pausits, A. (2015). One and two equals three? The third mission of higher education institutions. *European Journal of Higher Education*, 5(3), 233–249. <https://doi.org/10.1080/21568235.2015.1044552>
- Sammalisto, K., Sundström, A., & Holm, T. (2015). Implementation of sustainability in universities as perceived by faculty and staff – a model from Swedish university. *Journal of Cleaner Production*, 106, 45–54. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.10.015>
- Suomen YK-liitto. (2020). *Kestävä kehitys*. <https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/kestava-kehitys>
- Suomen yliopistojen rehtorineuvosto Unifi. (2020). *Kestävän kehityksen ja vastuullisuuden teesit*. <https://www.unifi.fi/viestit/kestavan-kehityksen-ja-vastuullisuuden-teesit/>
- Tampereen yliopisto. (n.d., a). *Tampereen yliopiston strategia ja avaintieto*. Noudettu maaliskuu 22, 2021 <https://www.tuni.fi/fi/tutustu-meihin/yliopisto/strategia-ja-avaintieto>
- Tampereen yliopisto. (n.d., b). *Kestävä kehitys korkeakoulu yhteisissä*. Noudettu maaliskuu 22, 2021 <https://www.tuni.fi/fi/tutustu-meihin/kestava-kehitys-korkeakoulu yhteisissa>
- Tight, M. (2016). Examining the research/teaching nexus. *European Journal of Higher Education*, 6(4), 293–311. <https://doi.org/10.1080/21568235.2016.1224674>
- Tuomi, J., & Sarajarvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (uud. laitos). Tammi.
- Turun ammattikorkeakoulu. (n.d., a). *Excellence in Action: strategia 2019–2031*. Noudettu maaliskuu 22, 2021 <https://www.turkuamk.fi/fi/turun-amk/tutu/arvot-ja-strategia/>
- Turun ammattikorkeakoulu. (n.d., b). *Turun ammattikorkeakoulun kestävän kehityksen ja vastuullisuuden ohjelma*. Noudettu maaliskuu 22, 2021 https://www.turkuamk.fi/media/filer_public/e9/22/e922e9e0-b462-4dc5-9c59-57b37d6fa037/turun_amk_kestavan_kehityksen_ohjelma.pdf
- Turun ammattikorkeakoulu. (n.d., c). *Kestävä kehitys Turun AMK:ssa*. Noudettu maaliskuu 22, 2021 <https://www.turkuamk.fi/fi/turun-amk/tutu/kestava-kehitys/>
- Velazquez, L., Munguia, N., Platt, A., & Taddei, J. (2006). Sustainable university: what can be the matter? *Journal of Cleaner Production*, 14(9–11), 810–819. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2005.12.008>